

ПРОЦЕС КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ЗАСАД КОЛЕГІАЛЬНОГО ТА ОДНООСОБОВОГО РОЗГЛЯДУ СУДОВИХ СПРАВ

Чернооченко Д.І., аспірант

Запорізький національний університет

У цій статті розглядаються питання, пов'язані із визначенням та закріпленням у ході конституційного процесу в період 1990-1996 рр. принципу колегіального та одноособового розгляду судових справ. Закріплення цього принципу викликало дискусію у членів конституційної комісії, правознавців, народних депутатів. Пропонувалось з процесу судочинства виключити інститут народних засідателів та ввести інститут присяжних. Закріплення в Конституції України принципу колегіального та одноособового розгляду судових справ повинно забезпечити повний, всебічний та об'єктивний розгляд справ у судах. Як свідчить практика, цей принцип не залишається незмінним. Підкоряючись загальним закономірностям розвитку держави, він набуває нового змісту й форм реалізації.

Ключові слова: конституційний процес, колегіальний та одноособовий розгляд, принципи судочинства, судова влада, розгляд судових справ.

Чернооченко Д.И. ПРОЦЕСС КОНСТИТУЦИОННОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ ПРИНЦИПА КОЛЛЕГИАЛЬНОГО И ЕДИНОЛИЧНОГО РАССМОТРЕНИЯ СУДЕБНЫХ ДЕЛ / Запорожский национальный университет, Украина

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с определением и закреплением в ходе конституционного процесса 1990-1996 гг. принципа коллегиального и единоличного рассмотрения судебных дел. В период работы комиссии закладывались нормы, которые определяли состав суда, рассматривающего дело в разных инстанциях, право участия народа в судопроизводстве через институты народных заседателей и присяжных. Во время разработки Конституции Украины, подготовки реформы судебной системы содержание и значение принципа изменялось в связи с формированием новых целей и задач судебной власти.

Ключевые слова: конституционный процесс, коллегиальное и единоличное рассмотрение, принцип судопроизводства, судебная власть, рассмотрение судебных дел.

Chernoochenko D.I. THE PROCESS OF CONSTITUTIONAL RECOGNITION OF THE FOUNDATION OF COLLEGIATE AND INDIVIDUAL TRIALS / Zaporizhzhya national university, Ukraine

Ukraine has declared European integration intentions and relies on international standards of state formation. Therefore, in its present conditions protection of human and civil rights, enshrined in the Constitution, becomes the dominant in the community. In this regard, the basic principles of the judiciary as the constitutional basis of legal proceedings need to be further developed in the context of democratization of the judicial process.

The period of 1990-1996 is of interest to researchers because at this time the foundations of Ukrainian constitutionalism were laid, the principles of judicial power in Ukraine were fixed in law.

The article gives considerations to the constitutional process of legislative consolidation of the principle of collegiate and individual trials as a guarantee of performing the basic tasks of the judiciary.

Organization and functioning of the judicial power is defined by principles that are enshrined in the law. Principles are the rules of the most general, governing nature, which defines the place of the judiciary in a single system of state power, the structure of its basic institutions, and it is aimed at implementing the goals of the judiciary.

It was provided by the Constitutional Commission to put the principle of collegiate and individual trials on the text of the Basic Law. The inclusion of this principle led to discussion among committee members, lawyers, people's deputies. It was proposed to exclude people's assessors from the process of judicial and introduce the jury.

During the commission's work the rules were laid that determined the composition of the court hearing the case in different instances, the right of people to participate in the proceedings through the institutions of people's assessors and jury.

The content of concepts and proposals, which were made in the draft Constitution in the early 90's in the XX century, shows that there were considerable differences among lawyers, members of the Constitutional Commission. It was suggested that civil and administrative cases could be tried individually. Criminal cases, depending on the severity of the crime, could be tried individually and collegiately. Jury trial was involved in juvenile cases or in cases where the sanction of article provides for a jail term for more than 10 years or death penalty.

The discussions were carried on concerning the number of members of the chambers.

Enshrining of the principle of collegiate and individual trials in the Constitution of Ukraine aims at guaranteeing of full, comprehensive and objective consideration of criminal, civil, commercial and

administrative cases. Practice shows that this principle, subject to the laws governing social development, eventually acquires new content and forms of implementation.

Key words: constitutional process, collegiate and individual trial, principles of justice, judiciary, trial.

На сучасному етапі державотворення в Україні продовжується пошук оптимальної моделі організації та діяльності судової влади держави. Це засвідчує останні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», прийняття низки процесуальних кодексів, реалізація цілого ряду концепцій судово-правової реформи та вдосконалення судочинства.

Ключове місце в цих процесах займає Конституція України, яка закріплює основоположні засади організації та діяльності судочинства.

У сучасних умовах державотворення захист прав людини і громадянина, передбачених Конституцією України, визнається головною домінантою в суспільстві, базисом якого є загальнолюдські цінності. У такому сенсі основні принципи судової влади як конституційні засади судочинства на вітчизняному ґрунті потребують подальшого розвитку в контексті демократизації судового процесу та приведення його основ до загальновизнаних правил.

Про необхідність існування ефективної судової влади, а також про необхідність її ретельного наукового вивчення свідчать світові тенденції і, зокрема, європейські інтеграційні процеси пов'язані з будівництвом єдиного правового простору, встановлення загальних стандартів прав і свобод людини і громадянина. Однак в Україні проблеми судової влади доволі рідко ставали предметом серйозної наукової уваги в межах української політико-правової та юридичної науки. Принаймні порівняно з кількістю спеціальних фахових розробок проблем законодавчої і особливо виконавчої влади, ми спостерігаємо відчутний брак таких досліджень. У зв'язку з чим на сучасному етапі державотворчих процесів виникла об'єктивна необхідність дослідження становлення і розвитку судової влади, конституційно-правових основ її здійснення, а також всебічного аналізу специфіки історичних засад діяльності судової системи та основних проблем у сфері судової влади, що й обумовило звернення до даної проблематики.

Одним із цікавих й насичених подіями та ідеями в історії вітчизняної політико-правової думки, відлуння якого мають резонанс до сьогодні, особливо у зв'язку з реалізацією судової реформи, є період 1990-1996 років, який в аспекті історії українського конституціоналізму прийнято іменувати конституційним процесом в Україні. Важливою його складовою частиною стало конституційне закріплення напрямків реалізації правоохоронної функції держави, і, зокрема, статусу судових органів. Цьому передувала цікава, насичена подіями та ідеями розробка та обговорення проектів нової Конституції України, які формувались в умовах чи не найбільш активного періоду розвитку вітчизняної правової думки. Саме в цей період надбанням національної правової системи стають найбільш прогресивні ідеї світової юриспруденції, науки та юридичної практики. Високий рівень надбань українського конституціоналізму даного періоду засвідчують позитивні висновки численних міжнародних інституцій, і, зокрема, Венеціанської комісії.

Проблематиці конституційного процесу як самостійної, невід'ємної складової частини українського державотворення новітнього періоду, вивченню конкретно-історичних умов розробки Конституції присвячені роботи О.В. Гараня, В.С. Жуковського, С.В. Конончука, С.В. Кульчицького, В.М. Литвина, В.В. Речицького, Л.П. Юзькова. Серед досліджень юристів найбільший інтерес мають розробки тих, хто був активним учасником Конституційних комісій чи їх робочих груп, брав участь у напрацюванні чи експертизі окремих проектів Конституції – М.І. Козюбри, А.П. Зайця, В.О. Шаповала, С.П. Головатого, Ю.М. Тодики та все ж питання формування конституційно-правових засад судової влади в Україні, розробки та конституційного закріплення основних принципів судочинства у вітчизняній та зарубіжній правовій науці не достатньо розроблені.

У нашій роботі ми зробимо спробу дослідити конституційний процес законодавчого закріплення фундаментальних засад колегіального та одноособового розгляду судових справ як гарантії забезпечення виконання завдань судової влади щодо подальшого зміцнення позицій судової влади в структурі розподілу державної влади. У літературі поняття засад часто розглядається як синонім принципів, хоча з нашої точки зору в розрізі аналізу Конституції можна говорити про «засади», а в розрізі галузевого законодавства – про «принципи» судочинства.

Організація та діяльність судової влади регулюються нормами права. Серед них виділяються норми, які визначають найбільш загальні та важливі сторони устрою та діяльності суду і які в силу цього набувають значення засад судової влади та налагодження її ефективної діяльності в напрямку забезпечення об'єктивності, неупередженості, і, головне, оперативності розгляду судових справ. Під принципами судової влади розуміють норми найбільш загального, керівного характеру, що визначають місце судової влади в системі єдиної державної влади, побудову її основних інститутів та спрямовані на реалізацію завдань, що стоять перед судовою владою. Принципи діють у межах єдиної цілісної взаємопов'язаної і взаємозалежної системи, тому порушення одного з них тягне за собою порушення й інших [1, 54].

Творці Конституції в процесі гострих дискусій навколо принципів правосуддя намагалися враховувати ту закономірність, коли на практиці одночасно з визначенням сутності та структури органів судової влади гостро постає потреба конституційного закріплення не лише тих зобов'язань, які бере на себе держава по забезпеченню її ефективного функціонування ознак, які відокремлюють від інших гілок влади, але й у чіткому встановленні тих принципів, що констатують зміст і форму реалізації. Робились спроби, аби в Основному законі знайшли відображення загальні принципи здійснення правосуддя. Як показує аналіз, на рівні конституційних комісій переважало прагнення фіксувати найбільш важливі з них: незалежності, відповідальності, компетентності, професійності та справедливості. Вітчизняним фахівцям доводилось враховувати низку морально-етичних і політичних факторів, що походили, на жаль, з трагічного історичного минулого, коли мало місце несправедливе правосуддя (чисельні судові і позасудові репресії 30–50-х років XX ст.), а також усталені в громадянській свідомості негативні погляди на суд.

Одним із принципів, який Конституційною комісією передбачалось включити до тексту Основного Закону, став принцип колегіального і одноособового розгляду справи. А тому не випадково, що з восьми конституційно закріплених принципів чотири відносяться до сфери кримінального судочинства. Уперше підходи до означеної проблеми було визначено у прийнятій Верховною Радою 28 квітня 1992 р. Концепції судово-правової реформи в Україні, і вже з того часу колегіальний та одноособовий розгляд справ став, з одного боку, як засада побудови та організації судової системи, а з іншого боку – як функціональний принцип судочинства.

Концепція закріпила положення про те, що розгляд справ може здійснюватись суддями одноособово, а також колегіями професійних суддів та суддями з розширеною колегією судових засідателів. Остання позиція фактично була перехідною від радянської моделі народних засідателів до суду присяжних.

У проекті в редакції від 1 липня 1992 року містився найповніший припис, згрупований в статті 211, який визначав: «правосуддя здійснюється колегіально і суддею одноосібно». Колегіальність відповідно кваліфікувалась як процес який «забезпечується через розгляд справ колегією суддів і судом присяжних». Стаття встановлювала законодавче регулювання питань підсудності справ судом, порядку визначення і залучення присяжних до здійснення правосуддя [2, 170]. Слід відмітити, що закріплення норми одноосібного розгляду суддею справи викликало дискусію як у самих членів комісії, так і в правознавців, народних депутатів. З її ходу можна помітити, що багатьма фахівцями бачилась небезпека в виведенні з процесу судочинства інституту народних засідателів. О. Волков, виступаючи на засіданні комісії Верховної Ради з питань законодавства і законності під час обговорення 11 травня 1993 року питання «Про проекти законів «Про внесення змін і доповнень до закону про судоустрій Української РСР», сформулював ті ризики, які на його переконання містилися в одноосібному розгляді, а тому висловився за доцільність мати контрольну інституцію за розглядом такого роду справ [3]. Як можна помітити, на той час над фахівцями продовжувало тяжіти тоталітарне минуле, що породжувало прагнення зберегти тотальний адміністративний контроль над судовим процесом.

Конституційній комісії при закріпленні нового порядку розгляду справ доводилось виходити з цілого ряду історичних, політико-правових особливостей, які склались на початку 1990-х років. Перед творцями Конституції водночас поставали два завдання: забезпечити участь народу у здійсненні правосуддя та забезпечити швидкий професійний розгляд судових справ. Багато хто з членів комісії досить скептично ставився до діяльності народних засідателів, вважаючи цю

інституцію пережитком минулої практики більшовиків, коли втілювалась практика залучення до управління державою якомога широкі верстви громадян (кухарок, і т.д.). Народний депутат України О. Якименко, виступаючи на засіданні комісії Верховної Ради 25 лютого 1992 року при обговоренні питання «Про проекти законодавчих актів, спрямованих на проведення судової реформи», вніс пропозицію відмовитись від практики розгляду справ за участю народних засідателів. Суть його мотивації полягала в тому, що в Україні за умов розбалансованості судово-правової системи та відсутності нормативно-законодавчої бази, суди переживали повну вакханалію, в тому числі і через бездіяльність чи формалізм роботи народних засідателів. На згаданому засіданні комісії наводились дані, з яких випливало, що в кримінальному судочинстві наступив повний параліч. У 1991–1992 роках через неявку присяжних на засідання було зірвано розгляд більше 1500 кримінальних справ. О. Якименко запропонував ввести конституційну норму, за якою б функціонував одноособовий і колегіальний розгляд справи. Колегіальний бачився таким, коли беруть участь у роботі суду три професійних судді, і розглядаються справи складні та ті, що стосуються порушення прав громадян [4].

Творці Конституції намагалися закладати такі норми, які б сприяли правильному визначенню складу суду, що розглядає справу, як вирішальну умову забезпечення законності, компетентності і неупередженості. Розмаїття форм розгляду справ вважалося засобом демократизації правосуддя. Закріплення у схваленому Верховною Радою України тексті Основного Закону (ст.124) права участі народу (через народних засідателів і присяжних), у судочинстві, стало вираженими прихильності правової думки до його колегіальних начал.

Еволюція закріплення в Конституційних проектах вищезазначених принципів судочинства стала результатом величезної роботи вітчизняних правознавців. Широкий спектр думок, що тримав розвиток на рубежі 1980-1990-х років, суттєво приблизив Основний Закон до Європейських демократичних стандартів, надав йому динамізму, та ефективних механізмів регулювання суспільних сфер.

Зміст концепцій та пропозицій стосовно порядку розгляду справ у окремих галузях правосуддя, що вносились до проекту Конституції на початку 1990-х років показує, що серед правознавців, членів комісії існували суттєві розбіжності розгляду справ. У проекті редакції Інституту держави і права, пріоритет надавався колегіальному механізму розгляду [5]. Очевидно, що тут мала місце свого роду морально-психологічна втома від минулого, та прагнення внести концептуально щось нове, може в чомусь слідуючи західноєвропейській демократичній традиції. Деякі дослідники пропонували конкретизувати в Основному Законі порядок розгляду справ у відповідності до форми правосуддя. Пропонувалось, що одноособово могли розглядатись цивільні і адміністративні справи. Справи кримінальні, залежно від тяжкості злочину, мали розглядатись одноособово і колегіально. Суд присяжних передбачалось включити до розгляду тих кримінальних справ, у яких з'ясовувалась вина неповнолітніх, або у випадках, коли санкція статті звинувачення передбачала позбавлення волі на термін більше десяти років чи смертну кару [6]. Цю позицію розглядали і інші правознавці, зокрема В. Тацій і Ю. Грошовий. У статті «Громадянина захистить суд», опублікованій у газеті Правда України 28 серпня 1992 року, ними зверталась увага на те, що збереження колегіальності розгляду справ є правильним. Автори вважали недоцільним усувати з судочинства інститут народних засідателів, а також розглядали їх участь у деяких категоріях цивільних і кримінальних справ важливим соціальним чинником, що сприяв утвердженню справедливості та гармонії. Поділяючи загально визнаний механізм залучення до судового процесу суду присяжних, автори вважали, що слід обмежити його до випадків, коли підсудний не визнає себе винним у винесеному йому вироку [7].

Велись дискусії і навколо визначення кількісного складу колегій, які повинні були розглядати конкретні справи. Членами комісії бралась норма не менше трьох професійних суддів. У даному випадку мова йшла про колегії судів першої інстанції. П. Мартиненко в авторському проекті Конституції внесеному на розгляд комісії в жовтні 1991 року статтею 112 пропонував аби місцеві суди розглядали справи по першій інстанції у складі судді і двох судових засідателів. Крім того, автором було запропоновано норму такого змісту: «у встановленому кримінально-процесуальному законодавстві обвинувачений має право вимагати, щоб справу відносно цього суд розглядав за участю присяжних засідателів, які самостійно вирішують питання про винність. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд справи в тому суді,

який визначено законом» [8]. Як бачимо, правознавець вважав роботу суду присяжних ключовою формою прояву колегіальності судочинства. У проекті Інституту держави і права в статті 133, яка називалась «Колегіальний розгляд справ», до цього принципу судочинства відносився розгляд також крім кримінальних, ще і цивільних справ. І лише констатувалось відповідне законодавче регулювання одноособового розгляду, за участю суду присяжних і народних засідателів [9].

Членами Конституційної комісії при напрацюванні окремих положень враховувались реалії, що складались в процесі реалізації завдань судово-правової реформи. Протягом 1991–1995 років на практиці утверджувались і проходили апробацію ті норми, які закладались у тексті Основного Закону. Верховний Суд України, Комісія з питань правової політики і судово-правової реформи Верховної Ради України розробляли законопроекти, зміни і доповнення до інших законів які створювали відповідне правове тло судочинства. Введений у 1992 році одноособовий порядок розгляду справ на практиці себе виправдовував. Верховний Суд України у лютому 1995 року підготував Пояснювальну записку комісії Верховної Ради, у якій позитивне значення такого порядку передусім розглядалось через можливість більш раціонально використовувати кадри суддів, підвищувати їх персональну відповідальність за своєчасний і якісний розгляд справ, сприянні оперативнішому здійсненню правосуддя [10]. Суддівський корпус України також підтримував практику розширення одноособових повноважень суддів по розгляду кримінальних справ. Справді, для них процедура створення колегіальних міжрайонних окружних судів, як це пропонувала Концепція судово-правової реформи, була досить обтяжливою, оскільки суддям (районних і міських судів) доводилось виїжджати на значні відстані і нераціонально витрачати кошти і робочий час. Крім того, часто було так, що суддям доводилось втроях розглядати одну порівняно нескладну справу, замість трьох. Тим більше, що у зв'язку з розширенням повноважень судів, обсяги справ з року в рік зростали. Водночас, нові суспільно-політичні, соціально-економічні умови потребували більш гнучкого законодавства та оперативності в діяльності судів.

Норма статей 33 – І, 34 Кримінально-процесуального кодексу, яка не відповідала тим завданням, що висувала практика, життя спричинила накопичення у обласних судах справ, які були нескладними: про ухилення від призову по мобілізації, порушення правил про валютні операції в невеликих розмірах, випуск неякісної промислової продукції, розкрадання колективного майна [11]. Тому в 1995 році до КПК були внесені зміни, які закріпили норму, за якою в суді першої інстанції всі кримінальні справи про злочини, за які передбачалось покарання не більш суворе, аніж десять років позбавлення волі, розглядалися суддями одноособово. Справи ж, за якими передбачався більший термін покарання – колегіально, у складі трьох суддів [12]. Крім того, дикриміналізувалось ряд діянь: виключалась кримінальна відповідальність за дрібні розкрадання державного і колективного майна, за самовільне використання транспортних засобів і машинних механізмів, що належали підприємствам, установам і організаціям; порушення правил користування енергією чи газом у побуті; приписки та інші перекручення звітності про виконання планів; заняття приватною підприємницькою діяльністю, комерційне посередництво. Було переглянуто розміри великого і особливо великого розкрадання державного або колективного майна, великого і особливо великого розміру хабара [13].

На практиці перехід до нових принципів розгляду справ проходив досить болісно і непросто. З одного боку, стрімко змінювались правовідносини в суспільстві, а з іншого, суди виявляли невідповідність (у кадровому, матеріально-технічному відношенні) до зростання злочинних діянь, що мали місце в умовах первісного нагромадження капіталу. За оцінками Міністерства юстиції, Україна судова система на цьому розвитку суспільства і держави до оперативного здійснення правосуддя. Виникали труднощі з формуванням складу суду для колегіального розгляду справ. За друге півріччя 1992 року міжрайонними окружними судами було розглянуто 3759 кримінальних та 13374 цивільні справи, що становило лише 6,8% і 4,5% їх загальної кількості [14]. Не відбувалось і якісних змін при одноособовому розгляді справ. За даними Запорізького обласного суду в цей період досить часто застосовувався спосіб спрощення процесу (крім підсудного, не допитувалися свідки і потерпілі, не з'ясовувались причини їх неявки до суду тощо). По кожній десятій із вивчених справ спостерігались порушення процесу: у залі засідання знаходились лише судді, секретар та підсудний [15]. Через брак коштів, проблематичними виявились зусилля щодо збільшення чисельності складу судів у кожному

районі (місті), виділенні їм приміщень, обслуговуючого персоналу тощо. За підрахунками Мініюсту України, для забезпечення колегіального складу судів потрібно було збільшити штат на 2507 чоловік, з тим, щоб кожний суд мав 2-4 штатні посади суддів, зведення 693 будинків правосуддя. Протягом 1991-1993 років судам було передане 101 приміщення, які належали іншим установам, у тому числі 32 будинки колишніх комітетів компартії України. Намічені плани щодо зведення шести нових приміщень в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Хмельницькій областях порушувались [16].

Вал злочинних діянь стрімко зростав у 20 областях України. За перше півріччя 1993 року було виявлено 255595 злочинів, більше на 8,4%, ніж за аналогічний період 1992 року. За видами вони розподілялись так: спекуляція – 3000 злочинів, на 46,3% більше; порушення правил торгівлі – 3152 (37,3%); хабарництво – 831 (30,3%); незаконні операції з валютними цінностями – 747 (2,4 раз); незаконна торгова діяльність – 698 (3,3 рази); виготовлення або збут підроблених грошей чи цінних паперів – 1331 (25,1 рази); навмисні вбивства та замаху – 2038 (16,9%); розбійні напади – 2290 (22,3%); пограбування – 15608 (10,4%); розкрадання зброї і боєприпасів – 91 (22,3%); крадіжки – 146105 (2,4%). Судимість зросла у 22 областях, у цілому по Україні на 5,5%. Засуджено 63499 осіб. У своїй структурі, судимість зростала за злочини: проти приватної власності у вигляді крадіжок (2,6%), проти державної та колективної власності (11,1%), умисне вбивство (2,9), спекуляцію (116,4%), хабарництво (14,5%), хуліганство (16,0%), пов'язані з наркотиками (44,9%). Утворилась суттєва невідповідність між рівнем злочинності і судимості. Склалась ситуація коли з числа зареєстрованих злочинів у суди потрапляла лише кожна третя – четверта справа. Залишалось нерозкритим близько 40% злочинів [17].

Одна з причин такого становища безпосередньо полягала у відсутності в чинній Конституції положень, які б слугували підґрунтям для законодавчо-нормативної бази, регулювання процесу судочинства, у першу чергу цивільного. Конституційною комісією узагальнювалась судова практика, що набувала змін під дією доповнення, які Верховною Радою вносились в поточному порядку до чинної нормативно-правової бази.

Бралась до уваги і зарубіжна практика пропорційного використання одноособового і колегіального розгляду справ. Дискусії виникали навколо проблеми кваліфікації небезпечності злочину. У цьому питанні продовжувало домінувати стара радянська традиція, коли такого роду діяння визначалося не складністю розгляду, а соціальною значимістю тих відносин, на які воно посягало. При такому підході до категорії складних потрапляли справи, які з точки зору їх впровадження не були такими за змістом. Відповідно, формалізувалось використання інституту народних засідателів, породжувало знецінення його авторитету, і принижувало значення тощо. На початку 1990-х років провідні правознавці, народні депутати бачили ту небезпеку, яка склалась у вітчизняному судочинстві, і через нерегульованість питання застосування одноособового і колегіального розгляду справ. У червні 1992 року О. Коцюбою було підготовлена Верховній Раді Пояснювальна записка, у якій показувалися кризові явища в діяльності судів. З неї випливало, що в 1991 році в Україні через відмову народних засідателів брати участь у судових засіданнях було зірвано близько десяти тисяч процесів. Унаслідок цього слідчі ізолятори переповнювались обвинуваченими. Майже 250 осіб утримувались порушенням термінів затримання [18]. Суспільно-політичні реалії, виявляли доцільність закладення в Основний Закон положень, які б гарантував громадянам їх права під час попереднього слідства, та відправлення правосуддя в кримінальних та цивільних справах. Страйк адвокатів (лютий – червень 1993 року) мав на меті привернути увагу громадськості, політиків, правознавців до надто повільного реформування судово-правової системи, кризових явищ, які переживала практика судочинства (порушення строків розслідування, утримання під вартою, прав користуватися послугами адвокатів для захисту своїх інтересів тощо) [19].

Введення практики одноособового розгляду справи потребувала закріплення Конституційної гарантії, яка б гарантувала прийняття справедливого рішення, створення правових механізмів і протипаг для упередження проявів інших намірів. Вимагало докорінних змін практика кримінального судочинства, з тим аби привести її у відповідність тим завданням, які належало вирішувати в умовах погіршення криміногенної ситуації. Дехто з членів комісії вважав за доцільне в проекті Конституції зафіксувати положення, яке б регламентувало судовий контроль або вирішення судом питань, пов'язаних з провадженням слідчими органами попереднього слідства. Водночас член комісії Ю. Гайсинський був переконаний, що суди не готові

виконувати додаткові функції на стадії попереднього слідства, вважав, що зарубіжний досвід потрібно використовувати досить обережно, оскільки вітчизняна практика є відмінною і передбачає процедуру проведення слідства невідповідним судом і незалежним від цього слідчими органами прокуратури, органів внутрішніх справ, служби безпеки України, а нагляд за законністю дій слідчих здійснювали прокурори. На його думку, такі процесуальні норми забезпечують подвійний контроль за арештом і є досить продуктивним [20]. Прихильники зарубіжного досвіду, на думку правознавця, не враховували, що виняткова процедура судового контролю існує там, де немає самостійних органів попереднього слідства. В Італії, Туреччині, Франції, Швеції ці функції виконує безпосередньо суд, або спеціально призначені для цієї мети слідчі судді чи судові слідчі, у ФРН – судді-дізнавачі, на яких покладалось проведення окремих слідчих дій на час проведення поліцією дізнання. За таких умов цілком природним було те, що рішення про затримання, арешт, обшук і т. п., приймає і видає той суддя, який веде слідство і в силу покладених на нього повноважень несе відповідальність за його результати. В. Шишкін був переконаний, що вітчизняна судова система, привчена в радянський час працювати під наглядом партійно-радянського апарату, являє свою неготовність до відповідальності за якість судочинства, схильність допускати зловживання. Справді, на початку 1990 років було безліч випадків коли судді одноособово, користуючись відсутністю системи протидії допускали ігнорування санкцій прокуратури на арешт, та приймали незаконні рішення про звільнення обвинувачених з-під варти. Внаслідок, було і так, коли судді виходили лише з інтересів заарештованого і не враховували при цьому прав потерпілого на захист його законом, інтересів суспільства, наслідків негативного впливу такого рішення на результати слідства, і звільнення осіб, що вчинили небезпечні злочини. Так, суддя Центрального району м. Сімферополя відмінив санкцію на арешт і звільнив з-під варти рекетира Сараєва, який застосовував насильницькі дії, небезпечні для життя і здоров'я громадян, вимагаючи 30 тис. крб. від директора малого підприємстві, володіючи арсеналом зброї (наганом, браунінгом, гранатою, обрізом мисливської рушниці, кулями), мотивуючи позитивною характеристикою обвинуваченого в минулому та за сімейними обставинами. А суддя Тетіївського районного суду Київської області скасував обґрунтовану санкцію на арешт працівника міліції Нескародженного, який був спійманий на хабарі, за сприяння викрадання з місцевого цукрового заводу партії цукру. За відповідними діями прокуратури ці рішення були скасовані [21].

Більшість членів комісії вважали, що недоречно надавати судами повноваження по прийняттю в процесі попереднього слідства рішень про арешт утримання під вартою затриманих осіб, проведення обшуку і огляду житла, накладання арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, оскільки в такому разі вони втрачали своє безпосереднє призначення – органу правосуддя, позбавляли себе рішенням прийняття у процесі попереднього слідства, можливості об'єктивно і неупереджено вирішити справу в процесі її судового розгляду [22]. Крім того, враховувалось, що перекладання на суди цих функцій стримуватиме оперативність ведення слідства. Хоча, з іншого боку, як показала практика, саме судові рішення даних питань за окреслених умов є найбільш ефективним.

Заключний етап конституційного процесу пов'язаний з прийняттям в першому читанні Конституції України та роботою Тимчасовою спеціальної комісії Верховної Ради, очолюваної М. Сиротою, став періодом остаточного закріплення даного принципу.

Розуміючи, що даний принцип виходить за рамки судочинства і стосується системи судоустрою, творці Конституції запропонували виключити його з переліку принципів судочинства та окремою частиною статті закріпити дану норму. При цьому окремі народні обранці пропонували закріпити можливість розгляду справ одноособово, колегіально, за участю народних засідателів, суди присяжних, а інші – пропонували закріпити в Конституції лише одноособовий та колегіальний розгляд справ професійними суддями. Саме на останній моделі наполягав Верховний Суд України. Його доводи базувались на об'єктивному аналізі стану справ у судовій галузі. У той же час слід враховувати насиченість політичного чинника, тяглість окремої частини депутатів закріпити участь народу в здійсненні правосуддя. Результатом такого компромісу стало закріплення в Конституції України поряд з одноособовим та колегіальним розглядом справ, ще і суду присяжних, який до останнього часу не набув реальних форм.

Таким чином, закріплення в Конституції України принципу колегіального та одноособового розгляду судових справ повинно забезпечити повний, всебічний та об'єктивний розгляд кримінальних, цивільних, господарських та адміністративних справ, й тим самим, виконання завдань судової влади. Як свідчить практика, цей принцип не залишається незмінним. Підкоряючись загальним закономірностям розвитку держави, він набуває нового змісту й форм реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Організація судових та правоохоронних органів: підручник [для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів] / І.Є. Марочкін, Н.В. Сібільова, В.П. Тихий та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 528 с.
2. Конституція незалежної України: у 3 кн. / під заг. ред. С. Головатого. – К.: Укр. правн. фундація, 1995. – Кн. 1: Документи, коментарі, статті. – 1995. – 380 с.
3. ЦДАВО України. – ф.1. оп. 22. спр. 1464, арк. 101.
4. АВР України. – ф.1. оп. 22. спр. 1430, арк. 113
5. Там само. – оп. 35. спр. 115, арк. 61.
6. Там само. – спр. 96, арк. 40.
7. Там само. – спр. 152, арк. 131.
8. Там само. – спр. 115, арк. 62
9. Там само. – арк. 67.
10. Там само. – ф.1. оп. 22. спр. 2246, арк. 2 – 3.
11. Там само. – спр. 2246, арк. 2
12. Там само. – арк. 3 – 4
13. ЦДАВО України. – ф.1. оп. 22. спр. 1485, арк. 2 – 3.
14. Там само. – арк. 16
15. Там само. – арк. 18
16. Там само. – арк. 20.
17. Там само. – арк. 19 – 22.
18. Там само. – спр. 1447, арк. 104 – 108
19. Там само. – спр. 1490, арк. 155.
20. АВР України. – ф.1. оп. 35. спр. 179, арк. 84.
21. Там само. – арк. 86
22. Там само. – спр. 155, арк. 31.